

**IVANA TOMIĆ**

Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu

*pregledni naučni rad*

# Strukturalni i semantički aspekti frazema u djelima Fra Martina Mikulića

## SAŽETAK

Frazemi čija je problematika ovoga rada ekscerpirani su iz djela Martina Mikulića, hercegovačkog franjevačkog pisca. Mikulić je iza sebe ostavio veliko književno bogatstvo vrijedno naučnog promatranja – naročito iz oblasti frazeologije. Naime, rad se bavi semantičkim aspektom frazema nastalih putem različitih tropa. Potvrđeni su frazemi nastali putem metafore tj. metaforičke formule pri čemu je recimo gubitak glave jednak gubitku života. Po istom principu nastali su i ostali primjeri gdje se kao sastavnice frazema pojavljuju dijelovi tijela a mogu se naći i druge razne komponente. Osim frazema koji su nastali putem metafore, metonimije, sinegdohe građa potvrđuje i frazeme nastale putem perifraze, hiperbole, eufemizma, ironije, antiteze i poređenja. Osim toga pažnja u ovom radu se usmjerila i na definiranje, oblik i strukturu frazema. Tako građa potvrđuje frazeme s jednom punoznačnom riječju, frazeme s dvije ili više samostalnih riječi uz pomoćne riječi ili bez njih kao i frazeme rečenice. U naučnoj literaturi mnogi autori dijele mišljenje da je struktura frazema po pravilu čvrsta što ne pokazuju i primjeri iz korpusa gdje je vršen određen tip promjene u strukturi frazema. Osim varijantnih oblika u kojima ne dolazi ni do kakve promjene u značenju već u izrazu, pa je riječ o jednom ili više alternativnih oblika frazema – ostale modifikacije ogledaju se u tome da poredak sastavnica u frazemu nije čvrst i stabilan, da je moguća zamjena jedne komponente drugom kao i u promjenama sintaktičke prirode (prijedložno-padežne veze), zatim dodavanju određenih komponenti

kao i redukciji komponenti i sl. Korpus potvrđuje frazeme čije su frazeološke komponente izgubile svoje denotativno značenje kao i primjere gdje neke od frazeoloških komponenti zadržavaju svoje denotativno značenje.

**Ključne riječi:** frazeologija, frazem, frazeološke komponente, frazeoshema, metafora, metonimija, sinegdoha, perifraza, hiperbola, eufemizam, ironija, antiteza, poređenje

## 1. NAPOMENE O AUTORU

Fra Martin Mikulić rođen je u Ružićima 1841. godine (Jolić 2017: 13). Temelje školovanja ostvario na Širokom Brijegu. Nakon 1859. godine kada je obukao franjevački habit odlazi u Italiju gdje je studirao filozofiju u Fetri, a potom teologiju u Ferrari gdje je primio svećenički red 1863. godine. Ponovni povratak u Hercegovinu desio se 1866. Od tada obavlja sljedeće - funkciju učitelja na Širokom Brijegu, kapelana u Mostarskom Gracu, odgojitelja novaka i klerika na Širokom Brijegu te župnika na Čerinu. Godine 1873. na Humcu predaje latinski jezik uz govorništvo i logiku. Devet godina bio je također župnik u Klobuku a od 1888. do 1902. župnik u Ružićima. Svoje zadnje dane života proveo je tamo gdje je i počeo na Širokom Brijegu gdje je umro 1912. godine (up. Šimić 2014: 28). Svoje radove često nije potpisivao a oni potpisani nose pseudonim – *Pustinjak ispod Maliča* a kasnije *Pustinjak iz Borka*. Hercegovačka korjenika – Martin Mikulić, bio je između ostalog i istaknuti pisac i sakupljač narodnog blaga a njegove poslovice i pripovijetke – mogu se naći u *Glasi Hercegovaca, Osvitu, Radničkoj obrani, Hrvoju* (Mostar), te u raznim glasilima Banske Hrvatske i Dalmacije. Suradivao je i u *Franjevačkom glasniku* i *Katoličkoj Dalmaciji*. Poznate njegove pripovijetke jesu: *Zvonarev teljig, Narodna torba, Vitinski lovac, Djevac od devedeset godina*. Pored pripovijetki napisao je *Drvene strojeve*, a u rukopisu ostavio *Mudru knjigu svaštaricu* i *Dnevnik*. Mikulićevu književnu zaostavštinu čine i dva šematizma a autor je priručnika na latinskom jeziku pod nazivom *Retorica*<sup>1</sup>. Anđelko Mijatović kaže da: “Crtice i pripovijesti Mikulićeve poprilično su cijenili te ih radi jezika čitali mnogi hrvatski književnici, osobito Kumičić i Kranjčević. Njegovoj pučkoj psihologiji, duhovnosti i humorističnosti osobito su se divili Antun

---

1 Vidjeti bibliografiju M. Mikulića (Jolić 2017: 25–27; up. i Nikić 1977: 51; Pandžić 2011: 321; Zubac 2017: 524).

Šimić i dr. Iso Kršnjavi" (cit prema Nikić 2014: 95). O važnosti i vrijednosti Mikulićevih kazivanja govori i Z. Lešić (1991a: 209):

*“Mikulićeva kazivanja ne karakteriše samo sočnost i svježina narodske leksike i frazeologije, kao što je slučaj u pripovijetkama Petra Mirkovića i Luke Grđića–Bjelokosića već i živost i živopisnost cijelog njegovog diskursa, idiomatska originalnost fraze, skoro začudna slikovitost govornih figura, ornamentalni vez sintagmatskog niza, ukratko – opća usmjerenost na samu organizaciju jezika kao medija priče”.*

## 2. NAPOMENE O KORPUSU

Ekscerpcija frazema sprovedena je na sljedećim djelima i prepiskama: *Zvonarev teljig* (ZT 1901<sup>2</sup>), *Narodna torba* (NT 1903), *Djevac od devedest godina* (DDG 1903), *Vitinski lovac Levan* (VLL 1903), *Drveni strojevi I* (DS I 1973), *Drveni strojevi III* (DS III 2017), *Mudra Knjiga Svaštarica* (MKS 2017), *Dnevnik* (DN 2017), *Istine, koje se nazivlju lažju* (IKNL 2017) *Megjugorčeva torina* (MT 2017), *Dopisi – Treći franjevački red u Hercegovini* (DO 1888), *Korespondencija* (KO 2017).

## 3. DEFINICIJA I OBLIK FRAZEMA

“Frazeme proučava posebna jezikoslovna disciplina koja se zove frazeologija” (Samardžija 1995: 84). “Frazemi imaju mnogo naziva, među ostalima su: frazeologizmi, frazeologemi, idiomi, stalni izrazi, frazeološke jedinice, frazeološki obrati, stalni leksički kompleksi, ali u praksi se najčešće upotrebljava riječ frazem” (Menac 2007: 11). U starijoj literaturi najčešće se nalazi termin frazeologizam (up., Popović 1980; Mršević–Radović 1987; Simeon 1969; Menac 1978: 5; Minović 1971), dok se u novijoj literaturi susreće sve više termin frazem (up. Hrustić 2001; Antica Menac, Fink–Arsovski–Venturin 2003; Tanović 2000: 27; Šiljak–Jesenković 2003). M. Samardžija (1995: 84) navodi četiri osnovna uvjeta koja se moraju ispuniti da bi govorili o frazemu. Naime, prvi uvjet je postojana veza (komponente frazema nije moguće zamjenjivati ni ispuštati), drugi uvjet jeste da frazem čini najmanje dvije

2 U radu će se bilježiti skraćeni nazivi djela, godina izdanja kao i broj stranice na kojoj je potvrđen frazem – tipa iz *svega grla* kriknuh (ZT 1901: 84).

punoznačnice, treći uvjet jeste semantički (posebno značenje) te četvrti – aktualiziranje u svim sintaksičkim funkcijama (Samardžija 1995: 84). Prema Simeonu (1969) frazeloška jedinica tj. frazeologizam<sup>3</sup> jeste:

*“(...) skup riječi u kojem semantička monolitnost (potpunost nominacije) prevladava nad strukturalnom razdjeljivošću njegovih sastavnih elemenata (isticanje oznaka predmeta podređeno je njegovu skupnom značenju kao cjeline), zbog čega on funkcionira u sastavu rečenice kao ekvivalent pojedine, odjelite riječi, automatizirana fraza, automatizirani element, idiom, idiomatizam, idiomatski izraz, idiomatski skup riječi, jukstapozitivna složenica, leksikalizirani skup riječi; neraščlanjivi skup riječi, neprava složenica, povezani skup riječi (...)”.*

Dokjedni smatraju danajmanje dvije riječi u frazemu moraju biti punoznačnice (Simeon 1969; Matešić 1982: VI; Samardžija 1995), drugi i fonetsku riječ (jednu samostalnu riječ s jednom ili više klitika tipa *niz dlaku*, *ni za lijeka* i sl., smatraju frazemom (Fink, 2000: 91–98; Menac-Fink-Arsovski-Venturin, 2003). U ovom radu smatrat će se i fonetska riječ frazemom. Korpus potvrđuje oba tipa primjera:

*bio kod mise pa pod murvom boluje (DN 2017: 353), opalim joj u tančinu pušku (VLL 1903: 143), niz dlaku gladkati i svakomu po želji (NT 1902: 72), moglo bi nešto bit, ali toga ni za lieka (DN 2017: 403), Izvedoše ga sinovci i u čas vratiše (DDG 1903: 75), vinogradi i u hip izčeznu (DS III 2017: 238), Kad su vjenčanja točnina dlaku (DN 2017: 381);*

*Ne puca grom u koprive, (VLL 1903: 119), drži kao pijan gnjila plota (IKNL 2017: 425), šale sbijati (DDG 1903: 57).*

“Skup riječi najčešći je oblik gdje su frazemi sveza dviju ili više samostalnih riječi uz pomoćne riječi ili bez njih. Takvi skupovi pokazuju sintaktičke sveze koje se mogu gledati po tipu sveze, po glavnoj riječi, po pomoćnoj riječi i dr. Sveza može biti neovisnog tipa, a takva sveza je kada se sastavnice povezuju

---

3 up. Minović 1971: 61–64.

sastavnim, suprotnim ili rastavnim veznicima” (Menac 2007: 18). Takvi primjeri potvrđeni su i u našem korpusu:

jezdi na pomamnu hatu kao *strah na trepetu*<sup>4</sup> (VLL 1903: 129), poći će *slika za priliku*<sup>5</sup>, (VLL 1903: 101), Evo jesam *glavom* (VLL 1903: 131), *smiljem i bosiljem*<sup>6</sup> (DN 2017: 344), *ni sve u tikvu ni sve mimo tikvu* (MKS 2017: 292), *ni pet ni šest* (DN 2017: 346), *ni nos ni ruke* (NT 1902: 67), *ni kuće ni kućišta* (VLL 1903: 110), *zamršenoj stvari ni kraja ni konca* (DS I 1973: 43).

“Riječi koje tvore vezu mogu se slagati u rodu broju, padežu i licu, glavna riječ u svezi može zahtijevati određeni oblik ovisne riječi u svezi (...)” (Menac 2007: 9). Takvi su primjeri u korpusu tipa: *crna kukavica* (DDG 1903: 79), *biela svieta* (DS III 2017: 237), *mrtva glava* (DDG 1903: 82). Međutim, kada glavna riječ određuje u kojem će biti ovisna riječ je o rekciji ili upravljanju (up. Menac 2007: 18)<sup>7</sup>. Rekcija može biti glagolska, imenička, pridjevska. Korpus povrđuje u većem broju primjere glagolske i pridjevske rekcije:

*baciti i sasuti kome zube* (DS III 2017: 241), *nemojte ju uzeti u obzir* (KO 2017: 453), *nešto sam ubilježio, a nešto ode u vjetar* (DDG 1903: 63);

*kako će bit tvrd kao magarac* (DN 2017: 344), *te ga nadjoh zdrava kao ribu* (DN 2017: 408), *ostao gol kao prst pod zimu* (DDG 1903: 40), *kratka pamet* (DDG 1903: 26), *to je već poslovi udaren “žig laži”*<sup>8</sup>(IKNL 2017: 414).

“Rečenica je ovdje osnovni strukturni oblik kod frazema, a ne skup riječi s glagolskom rekcijom koji uz lični oblik postaju rečenicom (...)” (Menac 2007: 19). Frazemi s rečeničnom strukturom potvrđeni su i u našem korpusu:

4 strah i trepet – onaj koji nečim ulijeva veliki strah, od kojeg se drhće, stanje velikoga straha

5 slika i prilika (koga) – vrlo sličan (kome)

6 smilje i bosilje (predodžba miline i miomirisa kad se nabare) divota, krasota prema čemu drugome (što je zlo)

7 Ukoliko je ovisna riječ nepromjenjiva ili se upotrebljava u osnovnom obliku riječ je o pridruživanju (Menac 2007: 18) a takvi primjeri nisu potvrđeni u korpusu.

8 udariti žig sramote – osramotiti zauvijek

“nije Bog mačka”<sup>9</sup> (DDG 1903: 54), *srđce mu puca*, (DDG 1903: 79), *kanda ju je krava Źvakala* (DDG 1903: 26), *Ne puca grom u koprive* (VLL 1903: 119), *daleko ti kuća*<sup>10</sup> od moje bila (DDG 1903: 11), *Daleko joj kuća*<sup>11</sup> (DS III 2017: 224), *Prodji se*<sup>12</sup>, *dragi Levane* (VLL 1903: 157), *Tamo ih vjetar nosi*<sup>13</sup> (DS I 1973: 27), *pasje maslo*<sup>14</sup> meo (VLL 1903: 124), *smesti kao buha u kućinama*<sup>15</sup> (IKNL 2017: 413), *BoŹe ne pokaraj – oraha iz ruku jeo*<sup>16</sup> (DDG 1903: 27), *Nije ćovjek drvo, krv nije pura*<sup>17</sup> (DS I 1973: 35), *nisi ti prorok*<sup>18</sup> da znaš (VLL 1903: 157), dok se naši ljudi prouće i *zecu rep zaveŹe* (DDG 1903: 89), u svoji vjenćao, *nije krv pura* (DN 2017: 375).

#### 4. STRUKTURA FRAZEMA

U naućnoj literturi mnogi autori dijele mišljenje da je struktura frazema po pravilu ćvrsta, ustaljena, ali da to ne znaći da određene promjene unutar strukture frazema nisu moguće. A. Menac (2007: 12) istiće da “(...) ćvrstina strukture ipak ne znaći da su u svim frazemima sve sastavnice nezamjenljive”. I. Tanović (2000: 35) naglašava da je “kompaktnost sastava i semantićke strukture frazema u stanovitoj mjeri relativna” što potvrđuje “i postojanje varijantnih oblika mnogih frazema” (Tanović 2000: 35). B. Kovaćević istiće da kada su u pitanju varijantni oblici frazema ne dolazi ni do kakve promjene u znaćenju već se promjene odvijaju samo na planu izraza, pa je rijeć o jednom ili više alternativnih oblika (cit. prema Belec 2015: 14). Źeljka Fink-

9 ne moŹe se Boga prevariti, sve se vraća sve se plaća

10 daleko mu (lijepa) kuća – ne Źelim znati za njega, ne Źelim imati posla s njim

11 daleko mu (lijepa) kuća – ne Źelim znati za njega, ne Źelim imati posla s njim.

12 prođi me se u dijaloškoj situaciji na pitanje o ćemu i sl. u zn. ostavi to, nema smisla govoriti, dosta mi je toga (svega), ne volim se više time baviti

13 up. neka ga vrag (đavo, belaj) nosi – neka ga nema, nije vaŹno

14 (to ne bi) ni pas s maslom (pojeo) – to je vrlo nejasno ili vrlo neukusno (rijeći, postupak, nećija prića ili postupak)

15 zapleo se kao pile u kućine– ne moŹe se snaći u zamršenoj situaciji

16 ne bi mu (ćovjek) uzeo orah iz ruke – tako je nećist, pobuđuje gađenje

17 krv nije voda – svoj svoga pomaŹe, do njega drŹi

18 nisam prorok – nisam siguran da će se u budućnosti dogoditi onako kako se meni ćini (ograda pri predviđanju nekih krupnijih događaja u budućnosti)

Arsovski ističe pet osnovnih kriterija u vezi sa frazemskim varijantama (cit. prema Belec 2015: 14):

“1. značenje im mora biti identično tako da se one mogu međusobno zamjenjivati bez bilo kakva utjecaja na smisao rečenice, 2. moraju imati barem jednu zajedničku komponentu, 3. sintaktička konstrukcija im mora biti jednaka, ili tek neznatno izmijenjena, 4. rekcija mora biti ista jer se u protivnom ne bi mogle uključivati u istom kontekstu, 5. ne smiju se ni stilski, ni ekspresivno razlikovati, to podrazumijeva zajedničko konotativno značenje”.

Mokienk, konstatuje mogućnost zamjene jedne komponente nekom drugom riječju koja ne mora biti sinonim već pripada istoj tematskoj grupi. Tada je riječ o *frazeoshemama*. Njih sačinjava veći broj frazema u kojima se razlikuje jedna komponenta, a značenje tih različitih komponenti iz jedne frazeosheme tematski je povezano, a značenje frazema iz jedne frazeosheme isto je ili slično (cit. prema Dragičević 2009: 39). I A. Menac govori o frazeoshemama te smatra da one “ (...) podrazumijevaju izraze u kojima se ponavlja jedna riječ ili njezin osnovni dio (Menac 2007: 43). Ona riječ koja se ponavlja predstavlja osnovnu riječ i prema njoj je izvršena podjela u korpusu na: pridjevske koja označava visok stupanj svojstva (pridjev + isti pridjev sa sufiksom -cat), pridjevsko-priložne (u rečenici frazeoshema ima funkciju adverbne oznake), glagolske (glagolski pridjev radni + ne + glagolski pridjev radni istog glagola) te imeničke frazeosheme (*od + genitiv + do genitiv; akuzativ + na + akuzativ; s + genitiv + na + genitiv; iz + genitivu + u + akuzativ, instrumental + na + akuzativ*):

*zdrav zdravcat* (DDG 1903: 72);

*čist na čistu* (DDG 1903: 27);

*htio ne htio* (DDG 1903: 74);

*od vrata do vrata* (IKNL 2017: 415), *od slova do slova* (MKS 2017: 255), *od uha do repa* (NT 1902: 69), *od uha do uha posred čela* (DS I 1973: 29), *tuk na kuk*<sup>19</sup> (DDG 1903: 10), *s noge na nogu*<sup>20</sup> (VLL 1903: 114), *iz torbe u torbu* (DS I 1973: 38), tako kao *dlakom na dlaku raspilavati* (DS I 1973: 12).

19 tuk na luk – beskrajno nadmetanje riječima i nepopuštanje, odgovor na odgovor, riječ na riječ

20 s noge na nogu – kretati se vrlo polagano, biti vrlo spor u hodu, vući se

Ostali ekscerpirani primjeri u korpusu pokazuju da često dolazi do različitih modifikacija, kontaminacija i transformacija frazema. Tako poredak sastavnica u frazemu nije čvrst i stabilan, moguća je zamjena jedne komponente drugom, moguće su promjene sintaktičke prirode (prijedložno-padežne veze), zatim dodavanje određenih komponenti kao i redukcija određenih komponenti i sl., što je prikazano u sljedećoj tabeli:

OSNOVNI OBLIK	KONTEKST	PROMJENA
<i>u dlaku točno</i> (znati, pogoditi)	Upravo <i>pogodiste na dlaku</i> (DS III 2017: 241),	<i>glagol + na + akuzativ</i> <u>redukcija priloga</u> ( <b>točno</b> )
<i>iznijeti (izvući) živu glavu</i> ostati živ nakon opasnosti po život	Za vas bieli svijet, za živu <i>glavu</i> ne smijem (KO 2017: 453)	<i>pridjev + akuzativ</i> <u>redukcija gl.komponente</u> ( <b>iznijeti / izvući</b> )
<i>kukati kao sinja kukavica</i>	Zakukala <i>crna kukavica</i> (DDG 1903: 79)sa <i>sinjom</i> <i>kukavicom</i> kukavac (...) skladao (DDG 1903: 27)	<i>pridjev + nominativ</i> <i>pridjev + instrumental</i> <u>redukcija gl. komponente</u> ( <b>kukati</b> ) i <u>veznika (kao)</u>
<i>glavom i bradom</i> iron. on sam, lično, osobno	Evo jesam <i>glavom</i> (VLL 1903: 131)	<i>instrumental + i +</i> <i>instrumental</i> <u>redukcija</u> <u>veznika (i) im. komponente</u> ( <b>bradom</b> )
<i>objesiti o klin</i> napustiti, ostaviti	pripovjed još o <i>klinu</i> (DN 2017: 394)	<i>glagol + o + lokativ</i> <u>redukcija gl. komponente</u> ( <b>objesiti</b> )
<i>stalo pet na devet</i> (odgovor u šali na pitanje koliko je sati u zn. ne znam, nije važno, ne brini za vrijeme i sl.)	Osam do osamnaest, <i>pet u</i> <i>devet</i> (DS 1973: 30)	<i>broj + u + broj</i> <u>redukcija gl. komponente</u> ( <b>stalo</b> ) i promjena prijedloga <b>na / u</b>
<i>smesti s uma</i> zaboraviti u brzini, ne sjetiti se, poludjeti	Radim da ne <i>smetnem</i> (DN 2017: 343)	<u>redukcija im. komponente</u> ( <b>uma</b> ) i prijedloga (s)
<i>ode mast u propast</i> sve je <i>propalo</i> , <i>propalo</i> je (ono što je bilo obilno, dobro itd.)	<i>odu u propast</i> obadvoje (VLL 1903: 138)	<u>redukcija im.komponente</u> ( <b>mast</b> )
<i>cijepati dlaku (po dužini)</i> cijepidlačiti	kako se tu sve <i>cijepa na</i> <i>tanku dlaku</i> (DS I 1973: 41),	<i>glagol + na + pridjev +</i> <i>akuzativ, ekspanzija pr.</i> <u>komponente</u> ( <b>tanku</b> )
<i>drhtati kao prut (šiba) na</i> <i>vodi</i> jako drhtati	obadvoje <i>drhćuće kao</i> <i>tanašni prut</i> (VLL 1903: 144),	<i>glagol + kao + nominativ +</i> <i>na + lokativ</i> <u>ekspanzija pr. komponente</u> ( <b>tanašni</b> ), <u>redukcija</u> <u>prijedloga (na)</u> i im. komponente ( <b>vodi</b> )

<i>govoriti na sva usta</i> mnogo govoriti, raznositi vijesti o kome ili čemu	<b>zabugari</b> na sva usta (ZT 1901: 84),	<i>glagol + na + sva + akuzativ</i> <u>zamjena gl. komponente</u> <b>govoriti / zabugari</b>
<i>uhvatiti za vrat</i> ne dopustiti komu da se izvlači, prisiliti ga da se suoči sa činjenicama	Kad jedan <b>jami</b> za vrat, drugi za noge (IKNL 2017: 419),	<i>glagol + za + akuzativ</i> <u>zamjenagl. komponente</u> <b>uhvatiti / jami</b>
<i>biti sklon piću</i> uživati alkoholna pića, često se i rado opijati	Niste vi <b>piću vični</b> (DS III 2017: 236),	<i>dativ + gl. pridjev trpni</i> <u>zamjena komponente gl.</u> <u>pridjev trpni</u> <b>sklon / vični</b>
<i>nositi glavu u torbi</i> biti izložen velikoj, smrtnoj opasnosti	svega odreče i <b>glavu metne</b> u torbu (DS I 1973: 21)	<i>akuzativ + glagol + u +</i> <i>akuzativ</i> <u>promjenjen raspored</u> <u>komponenti</u> <b>nositi glavu / glavu metne</b> <u>zamjena gl. komponenti</u> <b>nositi / metne</b>
<i>na pravdi Boga</i> nedužan (stradati i sl.)	malo što još ne izgubih glavu, <b>na pravdi božjoj</b> (VLL 1903: 98)	<i>na + dativ + pridjev</i> <u>zamjena im. komponente pr.</u> <b>Boga / božjoj</b>
<i>tvrdoglav kao magarac</i>	kako će bit <b>tvrd kao</b> <i>magarac</i> (DN 2017: 344)	<i>pridjev + kao + nominativ</i> <u>zamjena pr. komponente</u> <b>tvrdoglav / tvrd</b>
<i>zapleo se kao pile u kućine</i> ne može se snaći u zamršenoj situaciji	u svom pametovanju <b>smesti kao buha</b> u kućinama (IKNL 2017: 413)	<i>glagol + kao + nominativ</i> <i>+ u + lokativ, zamjena gl.</i> <u>komponente</u> <b>zapleo / smjestiti</b> <u>zamjena im. komponente</u> <b>pile / buha</b>
<i>nije ni (malim) prstom</i> <i>maknuo</i> nije baš ništa uradio	da nije mogao <b>ni prstom</b> <b>mignuti</b> (DS I 1973: 24)	<i>glagol + ni + instrumental</i> <i>+ glagol, zamjena gl.</i> <u>komponente</u> <b>maknuo / mignuti</b>
<i>zdrav kao drijen / riba</i> potpuno zdrav	tako <b>zdrav kao srnjak</b> (DDG 1903: 15)	<i>pridjev + kao + nominativ</i> <u>zamjena im. komponente</u> <b>drijen / riba / srnjak</b>
<i>bježi mi s očiju</i> bježi da te ne vidim, makni mi se s pogleda	<i>Bježi bez obzira krvniku s</i> <b>oka</b> (VLL 1903: 130)	<i>glagol + s + genitiv</i> <u>zamjena mn. (očiju) jd.</u> <b>(oka)</b>
<i>gatati u plečku</i> čitati sudbinu iz janjeće plečke	da <b>gata u pleće</b> i da pogađa (DS I 1973: 25)	<i>glagol + u + zamjena im.</i> <i>komponente (jd. za mn.)</i> <b>plečku / pleća</b>
<i>trice i kućine</i> bezvrijedne i bezvezne stvari; koještarije	Kakovu prošnju i <b>trice</b> (VLL 1903: 96)	redukcija veznika ( <b>i</b> ) i im. komponente ( <b>kućine</b> )

## 5. SEMANTIKA FRAZEMA

Akcent istraživanja stavljen je na frazeme nastale putem semantičkih figura i to: metafore, metonimije, sinegdohe, perifraze, hiperbole, eufemizma, ironije, antiteze i poređenja. Poznato je da "(...) figurativna značenja nastaju semantičkom inovacijom koja se sastoji u tome što se dobije preneseno značenje putem transpozicije značenja. Transpozicija je prema tome, stilistički prosede koji nastaje transferom semantičkog elementa. (...) Transpozicija značenja reči postaje način izražavanja afektivnosti" (Ćorac 1982: 137). "Semantička analiza frazeoloških jedinica temelji se na odnosu aktuelnog značenja frazeme kao cjeline i denotativnog značenja leksema kao frazeoloških komponenti" (Tanović 2000: 64). Naime, "(...) neke komponente svoje denotativno značenje gube u cjelosti, utapajući ga u globalnu (frazelogiziranu) semantičku strukturu, dok kod drugih dolazi do djelomične semantičke dezaktuelizacije leksičkog značenja" (Tanović 2000: 57). Korpus potvrđuje frazeme čije su frazeološke komponente izgubile svoje denotativno značenje u korist konotativnog (prenesenog) značenja:

*pogodiste na dlaku*<sup>21</sup>(DS III 2017: 241), *cijepa na tanku dlaku*<sup>22</sup>  
(DS I 1973: 41), *ide (...) grlom u jagode*<sup>23</sup>(IKNL 2017: 415).

Građa potvrđuje i primjere gdje neke od frazeoloških komponenti zadržavaju svoje denotativno značenje:

*zabugari na sva usta*<sup>24</sup> (ZT 1901: 84), *gledahu izpod oka*<sup>25</sup>(DS III 2017: 234), *Bježi (...) s oka*<sup>26</sup> (VLL 1903: 130), *zavrte u glavi*<sup>27</sup>  
(DS 1973: 30), *iz svega glasa*<sup>28</sup> (DDG 1903: 76), *piću vični*<sup>29</sup>(DS

---

21 u dlaku točno (znati, pogoditi).

22 cijepati dlaku (po dužini) – cjepidlačiti, usp.

23 (ići) grlom u jagode – bez pripreme, bezglavo, srljati

24 govoriti na sva usta – mnogo govoriti, raznositi vijesti o kome ili čemu

25 gledati ispod oka – gledati tako da se ne primijeti

26 bježi mi s očiju – bježi da te ne vidim, makni mi se s pogleda

27 zavrtjeti se (u glavi) – komu dobiti vrtoglavicu

28 iz (svega) glasa – što je moguće jačim glasom, najglasnije

29 biti sklon piću – uživati alkoholna pića, često se i rado opijati.

III 2017: 236), *upisalo mi se u neznanstvo, neotesanost, prkos*<sup>30</sup>(KO 2017: 455), *zametne potragu*<sup>31</sup>(DS III 2017: 228), *idem za svojim poslom* (DS I 1973: 25), *u zao čas*<sup>32</sup> (VLL 1903: 115), *šale sbijati*<sup>33</sup> (DDG 1903: 57), *Bogu računa predati*<sup>34</sup> (DDG 1903: 54), *opremit pod cielo*<sup>35</sup> (DN 2017: 342).

### 5.1. Metaforični frazemi

Metafora jeste “(...) afektivna i slikovita kategorija izraza, koja postaje u domenu lesike, transpozicijom značenja jedne reči na drugu reč, odnosno prenošenjem osobine jednog bića ili predmeta na drugo biće ili predmet. Prenošnje se vrši po principu identičnosti, realizovanog dominantnim atributom predmeta koji su u pitanju u kontekstu” (Ćorac 1982: 142). “Njen se postanak objašnjava čovjekovom nesposobnošću da nađe odgovarajuće riječi za sva svoja osjećanja ili sve svoje misli. Stoga je morao da pribjegava upoređenjima, vezivanjima po srodnosti. (...) Od kada se zna za nju, traženo je da samo bude logična i jasna” (Hamzić 2001: 126–127). Prema Z. Lešiću metafora može biti ilustrativna tipa zubi / biser, dekorativna tipa ružoprsta zora, ili emocionalna (cit. prema Ćorac 1982: 141). Prema Levinu postoje tri osnovna tipa: metafore-poređenja ili genitivne atributivne metafore tipa kandže smrti, metafore zagoneteke tipa otrovni pogled a pojavljuju se nakad i u formi sinestezije tipa crna tuga (cit. prema Katnić-Bakaršić 2001: 323). “Pri semantičkoj transpoziciji metaforičnim putem osnovno značenje bazne sintagme, motivirano leksičkim zančenjem njezinih članova, postaje specifičan znak, ekspresivan naziv za neku pojavu, predmet i sl. sa kojom je značenje sintagme u nekoj vezi. Prijenos značenja može biti motiviran na bazi sličnosti opisanih radnji, ponašanja i sl., zatim na bazi kvalificiranja nekih osobina, te poređenja nekog kvaliteta osobina”(Tanović 2000: 59). U primjerima koji slijede leksema glava nema svoje osnovno značenje tj. ne odnosi se na dio tijela čovjeka koji sadrži mozak, usta

30 upisati u grijeh (krivicu i sl.) – zapamtiti čiji postupak kao pogrešku

31 dati se u potragu – krenuti u traženje.

32 u zao čas – u vrlo nezgodno vrijeme, u zlo doba

33 zbijati šalu – šaliti se

34 položiti račun o čemu – podnijeti izvještaj, obračun o čemu

35 opremiti svim sakramentima umirućih, ist. R. J.

i osjetilne organe već preneseno značenje – leksema glava jeste metaforična zamjena za leksemu život – postojanje i opstanak individue. Tako se zapravo dobiva metaforička formula pri čemu je gubitak glave = gubitaku života. Frazemi koji se odnose na stanja tj. životnu opasnost odnosno izlaganju riziku po cijenu života (život / smrt). Pored lekseme glava mogu se naći i druge komponente: koža, život, oko i sl.:

za živu glavu<sup>36</sup> ne smijem (KO 2017: 453), Sreća po živu glavu (ZT 1901: 85), kako nas umalo glave ne stade (DS I 1973: 19), malo što još ne izgubih glavu<sup>37</sup> (VLL 1903: 98), nad još živom glavom<sup>38</sup> upaliti (DDG 1903: 70); tko se svega odreče i glavu metne u torbu<sup>39</sup> (DS I 1973: 21), nositi glavu u torbi osobito svoju (NT 1902: 54), otud živu kožu ne iznese<sup>40</sup> (DS III 2017: 231), spavajuć platili je su životom<sup>41</sup> (MKS 2017: 264), sve troje napržitru smrt pred očima gledalo<sup>42</sup> (VLL 1903: 143).

Metaforičkim putem nastali su i frazemi koji se odnose na mentalne procese a kao komponente u sastavu frazema pojavljuju se *glava*, *pamet* u značenju – *misлити*, *zapamtiti*, *shvatiti*, *zaboraviti* i sl.:

*usadila u glavu* ženskadija prositi mene (DDG 1903: 27), Kad sam već bio *izvadio iz glave*<sup>43</sup> (DDG 1903: 27), *Vrzla nam se u glavi* prodaja našastih pčela (DS I 1973: 14), nuto meni ne *ulazilo u glavu*<sup>44</sup> (DS I 1973: 20), stare uspomene *u pamet doživlje* (DDG1903: 36), ne *pada na pamet*<sup>45</sup> studena komadja

---

36 iznijeti (izvući) živu glavu – ostati živ nakon opasnosti po život

37 izgubiti glavu – 1. poginuti 2. izgubiti prisutnost duha

38 up. iznijeti živu glavu – jedva se spasiti

39 nositi glavu u torbi – biti izložen velikoj, smrtnoj opasnosti

40 iznijeti (cijelu) kožu – izići s uspjehom iz kakve vrlo nezgodne ili opasne situacije

41 platiti glavom, platiti životom (smrću, kožom) – poginuti, biti ubijen

42 gledati smrti u oči – biti u životnoj opasnosti; suočiti se sa smrću, naći se na rubu smrti

43 izbaciti iz glave (srca, pameti) – svjesno zaboraviti, zanemariti

44 ući u glavu (komu) 1. postati jasan, razumljiv 2. postati opsjednut nekom mišlju, idejom

45 pasti na pamet – pasti na um sjetiti se;

jesti (DN 2017: 387), ne pada na pamet<sup>46</sup> studena komadja jesti (DN 2017: 387), te me tudja nesreća nauči pameti<sup>47</sup> (DDG 1903: 25), Pamet u glavu<sup>48</sup> dragane (IKNL 2017: 415), bijaše pri pameti, doisto mišljaše (ZT 1901: 68).

Frazemi koji se odnose na ljudske osobine: *pamet, mudrost tipa imati soli u glavi, bez soli u glavi, sol*. Slično značenje ima i frazem u čijem sastavu je komponenta *vjetar*:

*Ima tu soli<sup>49</sup>, ti ćeš ovarisati (DS I 1973: 27), imadu po ništo vitra u glavi (MKS 2017: 266), ako pogode, da imaš soli u glavi (NT 1902: 55)*

Frazemi koji se odnose na društvene odnose, čovjekov odnos prema radu i ljudima, čovjekove osobine koje se manifestuju pri kontaktu s ljudima i sl., a koji su nastali putem metafore a pri tome imaju različite komponente.

U biti frazemi označavaju čovjekovu čast / poštenje, njegovu vlast i moć u društvu, odnos prema radu i zauzetost poslom, uspjeh u poslu ili životu ili pak zauzatost samim sobom:

*i debela obraza biti (DDG 1903: 48), On ne gleda u obraz nitkomu (MKS 2017: 253), silom drži na uzdi<sup>50</sup> golemo područje (MKS 2017: 307), Ne pođe li mi to za rukom<sup>51</sup> (DS I 1973: 19), što joj nije izašlo za rukom<sup>52</sup> (DN 2017: 374), odlieg kao sjekire u gaju<sup>53</sup> (DS III 2017: 224), pune ruke posla<sup>54</sup> sebi pravi (DDG*

46 pasti na pamet – pasti na um sjetiti se;

47 dozvati koga (k) pameti, naučiti koga pameti, utjerati kome pamet u glavu – urazumiti koga, prisiliti ga da logički misli i zaključuje

48 pamet u glavu – saberi se, dobro promisli

49 imati (zrno) soli (u glavi) – biti pametan, znati rasuđivati

50 držati na uzdi, držati uzde u rukama – imati potpuno u vlasti, čvrsto vladati, gospodariti (kim, čim);

51 poći za rukom – uspjeti u čemu

52 ići (polaziti) za rukom – uspijevati;

53 pala mu sjekira u med došao je najednom do velike dobiti ili koristi, poslužila ga iznenada sreća

54 pune ruke, šake (posla) – vrlo mnogo

1903: 25), *da sam uvijek u poslu* (ZT 1901: 81), *Hajd za poslom* (NT 1902: 72), *idu za svojim poslom*<sup>55</sup> i *ostave bolesnika* (DDG 1903: 74), *imati će smrt s njim posla*<sup>56</sup> (DDG 1903: 58).

S druge strane potvrđeni su i frazemi koji se tematski vežu za čovjekov nerad i uopće beskorisne postupke:

Neka slika štapom po zraku i *piše kukom po ledu*<sup>57</sup> (DDG 1903: 89), uvidi, da je *praznu slamu mlatio*<sup>58</sup> (VLL 1903: 95), nešto sam ubilježio, a nešto *ode u vjetar*<sup>59</sup> (DDG 1903: 63), To su riječi *rečene u tutanj*<sup>60</sup> (IKNL 2017: 416), u vitar *mokriti* (MKS 2017: 294), *dati Odvjetniku 50 fiorina u tutanj* (KO 2017: 452), pripovjed još o *klinu*<sup>61</sup> (DN 2017: 394).

Frazemi koji se odnose na međuljudske odnose – obmanu ili prevaru, koristoljubivost:

*prodaju rog za svieću*<sup>62</sup> (DDG 1903: 90), i opeta naveo natanak *led*<sup>63</sup> (DS III 2017: 241), *ostaneš kao obao trunak na cjedilu*<sup>64</sup> (DS III 2017: 232), *Svak na svoj mlin vodu navraća*<sup>65</sup> (DN 2017: 361), *vole za svoju korist*<sup>66</sup> sve biti (IKNL 2017: 419), *Smotati gužvu*<sup>67</sup> na šeper, zametnuti kljun opanku (DS III 2017: 231).

---

55 up. gledati svoj posao (svoja posla) – ne uplitati se u stvari nepozvan, ne miješati se u što

56 imati posla s kim – biti s kim povezan čim zajedničkim, imati briga zbog koga

57 pisati kukom po vodi – činiti što beskorisno

58 mlatiti (praznu) slamu – govoriti jedno te isto ili stalno rješavati iste teme, besciljno raspredati

59 otići u vjetar – biti lakomisleno potrošen (o novcu), u značenju nešto uhvatiti nešto ne

60 govoriti u vjetar – govoriti uprazno

61 objesiti o klin napustiti – ostaviti

62 prodavati kome rog za svieću – podvaliti komu, prevariti, obmanuti koga

63 navesti na tanakled – lukavstvom dovesti koga u tešku situaciju.

64 ostati na cjedilu – ostati neispunjenih nada, ostati napušten, biti prevaren u onome za što je bilo izgleda, na što se moglo polagati pravo; ostaviti (koga) na cjedilu iznevjeriti (koga), prepustiti (koga) sudbini.

65 (tjerati itd.) vodu na svoj mlin – raditi misleći u prvom redu na svoju korist

66 (raditi itd.) u (čiju) korist (čega, koga) – u prilog kome ili čemu, u interesu koga ili čega

67 hvatati na gužvu – htjeti izvući korist u nepažnji, na brzinu; imati gužvu – biti u strci; loviti

Frazemi nastali metaforičkim putem koji se odnose na način postupanja u odnosu prema nekome ili nečemu, preciznost i tačnost u postupcima i prosuđivanju, finansijsko stanje, čovjeka kao predstavnik u društvu i sl., frazemi u vezi s ljudskim postupcima i načinom djelovanja:

*kao grlom u jagode*<sup>68</sup>(IKNL 2017: 415), *Kad ju počneš ispravljati na vrat na nos* (IKNL 2017: 414), *niz dlaku gladkati i svakomu po želji* (NT 1902: 72), *Sve da bude uperno i na bobak* (DDG 1903: 47), *opalim joj u tančinu pušku* (VLL 1903: 143), *Upravo pogodiste na dlaku* (DS III 2017: 241), *reče da ga poznaje u glavu* (NT 1902: 71), *u brk poznao prvoga* (NT 1902: 71), *nije ti ostao ni miš u duvaru*<sup>69</sup> *ni obojak u opanku*<sup>70</sup> (DDG 1903: 48), *zametati se sve do prosjačkog štapa*<sup>71</sup>(MT 2017: 438), *ni kuće ni kućišta* (VLL 1903: 110), *Zakukala crna kukavica* (DDG 1903: 79), *sa sinjom*<sup>72</sup> *kukavicom kukavac skladao* (DDG 1903: 27), *Dok ih je bivalo kao bijelih vrana*<sup>73</sup> (DS I 1973: 27), *Utopljenik se i za slamku hvata*<sup>74</sup> (DDG 1903: 63), *drži obiju, kao pijan gnjila plotu*<sup>75</sup>(IKNL 2017: 425), *A tko te godio, tko te teglio za jezik*<sup>76</sup>(DS III 2017: 244), *koji vam na noge dolaze*<sup>77</sup> (DDG 1903: 50), *ma post i prut utjeraše u brazdu* (DS 1973: 30), *Bogu računa predati*<sup>78</sup> (DDG 1903: 54), *kako se tu sve cijepa na tanku dlaku* (DS I 1973: 41), *u vatru ne posrneš* (DDG 1903: 16), *samo*

---

u gužvi.

68 (ići) grlom u jagode – bez pripreme, bezglavo, srljati

69 up. gol kao crkveni miš – siromašan, koji ništa nema

70 “Kom obojci, kom opanci” – neka se riješi, pa tko što dobije, kako tko prođe, što bude

71 doći, dotjerati do prosjačkog štapa, na prosjački štap, spasti na prosjački – štap doći u veoma težak ekonomski, finansijski položaj, veoma osiromašiti;

72 koji je boje pepela; siv, sivoplav, sinja kukavica nesretna, kukavna osoba

73 bijela vrana – iznimka među ostalima koji su u većini

74 hvatati se za slamku – tražiti kakav bilo spas ili izlaz iz neprilike

75 (držati se, uhvatiti se koga, čega) kao pijan plotu – ne odvajati se od koga ili čega

76 povući (koga) za jezik – učiniti, dati povod komu da progovori, da kaže i ono što nije namjeravao reći.

77 doći pred noge (na noge) – kome ponizno moliti ono što nije bilo vidljivo

78 položiti račun o čemu – podnijeti izvještaj, obračun o čemu

da im tajnu na vidjelo iznesem<sup>79</sup> (DN 2017: 344).

Ostali frazemi nastali metaforičkim putem:

nije joj *palo* sljeme na *tjeme*<sup>80</sup> (VLL 1903: 145), Kakovu prošnju i *trice* (VLL 1903: 96), Namjerio se *tuk na kuk*<sup>81</sup> (DDG 1903: 10), *ni na jednu ruku*<sup>82</sup> (DDG 1903: 26), *na ovu ruku*<sup>83</sup> podrugljivi (KO 2017: 454), *s noge na nogu*<sup>84</sup> za njom (VLL 1903: 114), za nabavu zemljišta i za *crnih slučaja*<sup>85</sup> (VLL 1903: 107), preko *biela svieta*<sup>86</sup> (NT 1902: 54), na kraj *biela svieta*<sup>87</sup> (DS III 2017: 237), ali jeste *toplo srdce*<sup>88</sup> (DDG 1903: 82), *smiljem i bosiljem*<sup>89</sup> (DN 2017: 344), *ni sve u tikvu ni sve mimo tikvu* (MKS 2017: 292), *ni pet ni šest* (DN 2017: 346), *ni nos ni ruke* (NT 1902: 67), *zamršenoj stvari ni kraja ni konca* (DS I 1973: 43), *oni u ploču, oni u čavo* (MKS 2017: 292 *po zdravu cinu kobilu puc* (MKS 2017: 294), *ustade se težkom mukom* (DDG 1903: 63), *čist na čistu* (DDG 1903: 27), *Izvedoš ga sinovci i u čas vratiše* (DDG 1903: 75), *vinogradi i u hip izčeznu* (DS III 2017: 238), *u zao čas*<sup>90</sup> (VLL 1903: 115), *mene kao po čudu*<sup>91</sup> ne pogodilo (VLL 1903: 135), kao što sam ja, to

---

79 iznijeti djelo na vidjelo – objaviti, otkriti tajnu nepovoljnu za onoga tko ju je mislio sakriti

80 pasti na tjeme (u šali) 1. biti lud, praviti gluposti 2. iznenaditi se

81 tuk na luk – beskrajno nadmetanje riječima i nepopuštanje, odgovor na odgovor, riječ na riječ

82 u jednu ruku ili u neku ruku na neki način, unekoliko

83 ići na ruku – pomagati

84 s noge na nogu – kretati se vrlo polagano, biti vrlo spor u hodu, vući se

85 crni dan – vrlo loš dan, dan velikog zla, dan tragedije, crni petak

86 bijeli svijet – sav svijet s ukupnošću dobrih i loših svojstava

87 bijeli svijet – sav svijet s ukupnošću dobrih i loših svojstava [ja živim po svojem i ne tiče me se bijeli svijet].

88 imati toplo srce

89 smilje i bosilje (predodžba miline i miomirisa kad se nabare) divota, krasota prema čemu drugome (što je zlo)

90 u zao čas – u vrlo nezgodno vrijeme, u zlo doba

91 pukim čudom – protiv svih očekivanja ili za divno čudo – protivno našem očekivanju

i jest *zlo od gorega*<sup>92</sup> (VLL 1903: 110), pod *murvom* boluje (DN 2017: 353), to je već poslovice *udaren “žig laži”*<sup>93</sup>(IKNL 2017: 414), *Nije čovjek drvo, krv nije pura*<sup>94</sup>(DS I 1973: 35), *oraha iz ruku jeo*<sup>95</sup> (DDG 1903: 27), *Osam do osamnaest, pet u devet* (DS 1973: 30), *nije Bog mačka*<sup>96</sup> (DDG 1903: 54), *omlavim ga od uha do repa* (NT 1902: 69), *sve jedno drugomu do uha*<sup>97</sup> (DDG 1903: 57).

## 5.2. Metonimični frazemi

Metonimija “(...) predstavlja unekoliko sažetiji oblik prenošenja značenja od metafore, a osim toga predstavlja takav oblik prenošenja u kojem novo značenje gotovo sasvim istiskuje prvotno” (Solar 1997: 77). “Metonimija je trop kod kojeg se zamjena odvija po susjednosti (...). Susjednost pri tome može biti prostorna, vremenska, odnos sadržina – ono u čemu se sadržina nalazi ili uzročno-posljedična veza” (Katnić–Bakaršić 2001: 325). “Frazemi koji se temelje na gestama na osnovu shvatanja B. Kovačević odlikuju se sa svega tri temeljne osobine: “1) imaju dvostruke denotate: konkretan (koji se odnosi na sam pokret – opis pokreta koji se čini) i apstraktan (koji izražava određeni stav ili držanje – što znači izvršenje pokreta), koji je simboličkoga karaktera; 2) pripadaju parajeziku, tj. kinetički dio omogućuje verbalni dio komunikacije; 3) dio frazema koji su motivirani gestama kulturološki su ovisni” (cit. prema Dugandžić 2019: 35). Korpus potvrđuje veći broj frazema koji su nastali putem metonimije. Velik dio somatskih frazema temelji se na opisu gesti, međutim nisu rijetki ni drugi drugi tipovi frazema koji imaju kao sastavnicu neku drugu riječ do samo dio tijela. Metonimija za psihičke čovjekove reakcije i osobine – tjeskobu, brigu, tugu, teret, pokajanje, negativan stav odbojnost prema nekome (nepovjerenje, neprijateljstvo, nesimpatisanje) i sl. U vanjskim reakcijama manifestira prije svega mimikom i gestama:

92 (ići) sa zla na gore – padati sve niže, stalno se pogoršavati

93 udariti žig sramote – osramotiti zauvijek

94 krv nije voda – svoj svoga pomaže, do njega drži

95 ne bi mu (čovjek) uzeo orah iz ruke – tako je nečist, pobuđuje gađenje

96 ne može se Boga prevariti, sve se vraća sve se plaća

97 jedno drugom do uha – kaže se o djeci koja su bliska po uzrastu, rođena jedno za drugim

računi zavrte u glavi<sup>98</sup> (DS 1973: 30), riječi zapnu u resici<sup>99</sup>(DS 1973: 30), za njegovu potrebu bili za vratom<sup>100</sup> (IKNL 2017: 413), i jeno žensko na vratu<sup>101</sup> (DDG 1903: 57), još i mrtvi jašu na vratu<sup>102</sup> (DN 2017: 381), Premda me ništa *ne žulja*<sup>103</sup> u duši (DDG 1903: 54), *srdce mu puca*<sup>104</sup>, kad sirotčad mater zovu (DDG 1903: 79), a mi ćemo *jezik za zube* (DS I 1973: 16), *Za jezik se ujeo*<sup>105</sup>(IKNL 2017: 416), Što nas nazočni *gledahu izpod oka*<sup>106</sup>(DS III 2017: 234), *Glednuvši poprieko*<sup>107</sup>nazdravljače pohitismo (DS III 2017: 236), *smijat se ispod brka*<sup>108</sup>tvomu udesu (IKNL 2017: 423), *zametnemo pik*<sup>109</sup> i s njega (DS I 1973: 22), *dlane puvao* i praznu ćesu kući vazda donosio (MKS 2017: 292), *ajde ti puhši u prazne dlane*<sup>110</sup>(DN 2017: 380).

Frazemi koji se odnose na emocionalana stanja ljutnju, bijes, gnjev. Frazemi (*maknuti se*) *s očiju komu, skloniti se s očiju komu* najčešće se koriste u imperativu kao naredba nekome koga više ne želimo gledati da se makne iz naše blizine a najčešće kada samo ljuti ili razočarani u nekoga:

*Bježi bez obzira krvniku s oka* (VLL 1903: 130).

U očima i načinu gledanja odražavaju se različite ljudske emocije, kako pozitivne, tako i negativne, pa tako nalazimo velik broj jezičnih izraza koji prikazuju ponašanje očiju u trenutku u kojem osoba proživljava neke od

98 zavrtjeti se (u glavi)- komu dobiti vrtoglavicu

99 zapela mu riječ u grlu - ne može govoriti (ob. od uzbuđenja)

100 biti, stajati kome na vratu, za vratom - biti kome na brizi, na teret

101 biti, stajati kome na vratu, za vratom - biti kome na brizi, na teret

102 imati koga na vratu za vratom - imati koga na brizi

103 to me (te itd.) žulja - pren. to me muči kao briga, to je ono što mi ne da mira

104 puca mu srce za kim, za čim - vrlo je žalostan, jako žali

105 ugristi se za jezik - reći što i odmah se pokajati

106 gledati ispod oka - gledati tako da se ne primijeti

107 poprijeko gledati (mjeriti) koga.

108 smijati se ispod brka - krišom se smijati

109 uzeti na pik - uzeti na zub, namjeravati progoniti

110 puhati u (prazne) šake, dlanove - ostati bez ičega;

osjećaja. Fiziološka reakcija i mimika je u pozadini ekspresivnih frazema koji se koriste za izražavanje velike razine začuđenosti *izbečiti* ili *iskolačiti*:

Kad bi mu se navukla *krv na oči*<sup>111</sup> (VLL 1903: 131), stade, *izkolači oči*<sup>112</sup> i zasu (DDG 1903: 89).

Ostali primjeri frazema nastali putem metonimije odnose na međuljudske odnose, tačnije na životne situacije koje od čovjeka zahtijevaju ili uslovljavaju određen model ponašanja (reakcije), čovjekov odnos prema radu, posjedovanje vlasti ili ukazivanje na način na koji se nešto radi, odnosno intenzitet s kojim se nešto radi:

Onda ću ti u nos pokazati<sup>113</sup> (DS I 1973: 27), *pritače mu pod nos* (DDG 1903: 76), *kalilju za vrat uhvatio*<sup>114</sup> (DS I 1973: 30), *baciti i sasuti kome zube*<sup>115</sup> (DS III 2017: 241), *potihano mi kožu sguliše bez krvi* (ZT 1901: 81), *nije mogao ni prstom mignuti* (DS I 1973: 24), *valja dobro stolicu ugrijati i krvlju mokriti* (DS I 1973: 21), *negleđa izpod ruke* kad će mu iz sela večera stignuti (MKS 2017: 289), *zapjeva iz svega glasa*<sup>116</sup> putnjički tanko glasovito (DDG 1903: 76), *iz svega grla* kriknuh (ZT 1901: 84), *znadem li iz peta čupati dlake* (NT 1902: 73), *Zasluge* djela pišu se<sup>117</sup> u duši pojedinaca (DDG 1903: 78).

### 5.3. Sinegdoški frazemi

“Varijanta metonimije u kojoj se dio uzima za cjelinu, jednina za množinu, određen broj umjesto neodređene količine i obrnuto” (Hamzić 2001: 225). Tako može biti u pitanju “1) dio tijela čovjeka ili životinje – čovjek ili životinja; 2) dio predmeta ili objekta – predmet ili objekat u cjelosti; 3) naziv namirnice,

111 pao mu mrak na oči – izgubio kontrolu nad sobom

112 iskolačiti oči – 1. široko otvoriti oči 2. pren. iznenaditi se, ostati zabezeknut; razrogačiti (od iznenađenja ili znatiželje)

113 pokazati (dugi) nos (figu, šipak) – rugati se komu

114 uhvatiti za vrat koga – ne dopustiti komu da se izvlači, prisiliti ga da se suoči sa činjenicama

115 sasuti, nabiti zube u grlo – premlatiti, prebiti (ob. u prijatnji).

116 iz (svega) glasa – što je moguće jačim glasom, najglasnije

117 pisati što kome u zaslugu – priznavati kao zaslugu

pića ili novca – hrana, piće ili novac uopšte; 4) jednina – množina; 5) singularni naziv životinje ili biljke – porodica ili vrsta date životinje ili biljke” (cit. prema Stevović 2017: 73–74). Naprimjer, u frazeološkoj jedinici *tvrda glava* značenje “nepopustljiv čovjek” dijeli se na dijelove koji su u odnosu sa sastavnicama frazeološke jedinice: “nepopustljiv” – *tvrda*, “čovjek” – *glava*. Sastavnica frazeološke jedinice *glava* sinegdoha je čovjeka. U frazeološkoj jedinici *tupa pamet* značenje “glup čovjek” raščlanjuje se na dva dijela: “glup” – umno ograničen, “čovjek” – *pamet*. Po istom principu nastali su i ostali primjeri gdje se kao sastavnice pojavljuju dijelovi tijela a mogu se naći i druge komponente:

*Tvrda nam glava*<sup>118</sup> (DS I 1973: 38), *tupa pamet*<sup>119</sup> (DS III 2017: 231), ne gospodareva *spora pamet*<sup>120</sup> (IKNL 2017: 414), *zdrava pamet* (DDG 1903: 61), *Svaka mrtva glava* živoj govori (DDG 1903: 82), Hajde, ne luduj, *ženska glavo*<sup>121</sup>! (DDG 1903: 78), *Kako će pievac snieti jaje, luda glavo?* (DDG 1903: 42), *Na dvor, mrtva glavo!* (VLL 1903: 97), *prosjake, koji mu prag priedjoše*<sup>122</sup> (ZT 1901: 88), *sve po repu* (IKNL 2017: 414), *živa se duša ne čula*<sup>123</sup> (VLL 1903: 109), *praznu ćesu*<sup>124</sup> (MKS 2017: 292), *onlike graje svak je na nogama*<sup>125</sup> (DS III 2017: 225), *ne pretresaju mrtve kosti* (DDG 1903: 58), *neće nitko gole kosti*<sup>126</sup> (VLL 1903: 102), *tudje kosti* služile ni *tudji nokti češali*<sup>127</sup> (DDG 1903: 57), *tudja usta hvale*<sup>128</sup> (DS III 2017: 234), *na tudje ruke pada* (NT 1902: 72), *na tudjim ledjima*<sup>129</sup> (DDG 1903: 57), *na moje uši*

118 biti tvrde glave – teško shvaćati, ne biti bistar

119 biti lake pameti – biti brz, lakomislen u donošenju sudova; biti plitke pameti – biti umno ograničen.

120 biti plitke pameti – biti umno ograničen

121 Uzvični frazemi najčešće funkcioniraju kao samostalne rečenice-replike i izriču komentar, odnos govornika prema iskazu ili postupku sugovornika, prema pojavi ili zbivanju (Fink 1999: 221).

122 prijeći (kućni) prag – ući u kuću

123 ne čuti se živ – 1. biti povučen, tih, skroman 2. utišati se, povući se

124 prazna kesa (imati praznu kesu) – siromaštvo (biti siromašan, nemati ništa)

125 biti na nogama – ustati iz kreveta, biti spreman za što

126 ni pas neće golu kost – nitko neće djevojku ili momka, koji ništa nemaju

127 up. tuđa ruka svrab ne češe – drugi se neće brinuti za moje brige

128 govoriti na tuđa usta – iznositi misli preko drugoga

129 (govoriti, raditi) iza leđa (kome) – u odsutnosti, bez znanja, potajno

kaza (ZT 1901: 68), *u dnu srca*<sup>130</sup> (DDG1903: 24), *na tuđe ruke pada* (NT 1902: 72), *sastaviti oči u oči*<sup>131</sup> (DDG 1903: 87), *od vrata do vrata* (IKNL 2017: 415), *od slova do slova* izgovorio (MKS 2017: 255), *od uha do uha* (DS I 1973: 29), *u glavu kao iz torbe u torbu* (DS I 1973: 38), *ide iz mjesta u mjesto* (IKNL 2017: 415).

#### 5.4. Hiperbolični frazemi

Građa potvrđuje i frazme koji su nastali semantičkom transpozicijom hiperbolom. “Ona nastaje kao preterano uvećavanje ili preterano umanjivanje sadržaja leksema, koje se vrši slično prenošenju značenja u slučaju metafore. Naime, sličnost premeta i pojmova zasniva se na veličini, broju, odnosno količini. Najvažnije osobine tih predmeta, pojava i pojmova uzimaju se kao dominantna po značenju” (Ćorac 1982: 149). “Radi neobičnih dimenzija u hiperboličnom kazivanju uvijek prijeti opasnost da se približi neuvjerljivosti ili groteski” (Hamzić 2001: 75). Tako “(...) kaže se da hiperbola laže, ali bez namjere da prevari – u tome je specifičnost njenog figurativnog potencijala” (Katnić-Bakaršić 2001: 327). “Ako se hiperbolom umanjuje stvarna veličina neke pojave, onda je nazivamo litota (...)” (Lešić 1972: 103). Svi potvrđeni primjeri u korpusu odnose se na preuveličavanje osjećanja sa značenjem da je individua napaćena, podvgnuta nekoj vrsti mučenja ili pak da osjeća stramno zbog svojih postupaka isl.:

uzmogneš lakše iznaći i *pojmiti ježeve muke*<sup>132</sup>(DS III 2017: 222), *jer bi mogao udariti na stotinu kajanja* (IKNL 2017: 414), *Udarit ćemo na sto muka*<sup>133</sup> (DS I 1973: 14), *Bolestan na sto češ mukah udariti* (MKS 2017: 279), *U crnu sam zemlju upadao od pusta stida!* (DDG 1903: 50), *Posipala ga bit će mrtvom zemljom*<sup>134</sup> (DS I 1973: 24), *Grdni li prozorišta, devet ih ubilo*

130 u dnu duše – u sebi, u srcu, ne otkrivajući

131 (susresti se, naći se) oči u oči – (s kim) izravno se suočiti, susresti se tako da se ne može mimoći, suočiti se izravno s argumentima i protuargumentima, biti suočen s kim; licem u lice

132 nagaziti na ježa – naići na neprilik; (šišati se) na ježa – vrlo kratko; osjetiti ježeve (ježure) – osjetiti jezu, biti obuzet lakom drhtavicom po koži.

133 udariti na muke – podvrgnuti mučenju

134 mrtva zemlja – zemlja koja nije dugo bila obrađivana i koju prije sadenja treba prekopati, izložiti zraku i nagnojiti

*jada*<sup>135</sup>(DS III 2017: 234), Tko mi ovo mrtvu oči *izkopa*<sup>136</sup>, jadi ga zadesili? (DDG 1903: 75), Nosi te napried sa šalom *sto vragova*<sup>137</sup> (VLL 1903: 132), potihano mi *kožu sguliše bez krvi* (ZT 1901: 81).

## 5.5. Poredbeni frazemi

“Poređenjem se dva različita predmeta dovode u vezu po sličnosti i na taj način se ističe neka njihova zajednička osobina” (Lešić 1972: 96–97). “Pojam koji se poredi naziva se *primum comparationis*, pojam s kojim se poredi *secundum comparationis* (...)” (Ćorac 1982: 150). “Tako A komponenta predstavlja (ono što se poredi), B komponenta (ono sa čime se poredi) dok termin *tertium comparationis* označava svojstvo koje je značajno i za komponentu A i komponentu B. Komponente koje se porede povezuju se tipovima riječi: *kao, poput, nalik (na)* (Katnić–Bakaršić 2001: 332). Ovakav tip poređenja naziva se *simile* a dovodi se u vezu s metaforom s tim da “(...) ovdje još nema zamjene koja je osnova tropičnosti; umjesto toga, postoji ukazivanje na *tertium comparationis* kao onu karakteristiku koja zbližava dva različita označena (up. Katnić–Bakaršić 2001: 332). Drugi tip poređenja *comparatio* ili *kvantitativno poređenje* “(...) za razliku od prethodnog ukazuje na različit stepen ispoljavanja neke osobine ili svojstva dvaju predmeta ili pojava. Ovo poređenje je uvijek u osnovi gradacije, ujedno jedan od preduvjeta za njenu realizaciju” (Katnić–Bakaršić 2001: 333). “U određenom smislu i cjelokupna je umjetnost poredba *sui generis* između stvarnoga života i umjetničkog oblikovanja života, između stvaralačke zamisli i stvaralačkoga čina, a ujedno i poredba između raznoličnih izraza u umjetničkom stvaralaštvu” (Antoš 1974: 73). Korpus potvrđuje frazeme nastale putem poređenja tipa *simile*. Prema onome što označavaju mogu se podijeliti na poredbene frazeme koji se odnose na čovjeka tj. neku njegovu osobinu bilo fizičku ili karakternu te one koji upućuju na način, vrijeme, količinu vršenja / izvršavanja neke radnje:

Strukturni obarac po shemi *glagol + kao + (imenica) + prijedlog + imenica* ili *kao*

---

135 jadi ga ubili – kletva sa željom da mu se dogodi zlo; jadan ti je, što mu možeš kad je takav (na svoju ruku).

136 up. oči ću ti (mu itd.) iskupati – (kao prijatnja u ljutnji) osvetit ću se, nanijet ću ti zlo i sl.

137 do sto vragova ili neka ga vrag (đavo, belaj) – nosi neka ga nema, nije važno

+ imenica + prijedlog + pridjev + imenica ili kao + prijedlog + imenica:

uvijek rade kao crvi u rani<sup>138</sup> (MT 2017: 473), u svom pametovanju smesti kao buha u kućinama<sup>139</sup>(IKNL 2017: 413), posao bi išao kao po loju<sup>140</sup>(DN 2017: 381), neka ti se oči vrte kao na ražnju (DS 1973: 31), obadvoje drhćuće kao tanašni prut<sup>141</sup> (VLL 1903: 144), Marko bježi od pčela kao od kuge (DS I 1973: 14); ubit će te kao iz oblaka grom<sup>142</sup> (VLL 1903: 144), nebeska puška iz vedra neba ubiti<sup>143</sup> (DDG 1903: 71); vozalo se od šale<sup>144</sup> momče (VLL 1903: 138), Ti si pogodio kao iz puške<sup>145</sup> (VLL 1903: 145), Kiša kao iz kabla<sup>146</sup> s grmljavinom (DN 2017: 373), duhala bura kao iz topa (DN 2017: 392).

Frazemi kojima se upućuje na ljudsku osobinu tj. na fizički izgled čovjeka, njegovo zdravstveno, finansijsko stanje ili pak neku karakternu osobinu. Boja lica uspoređuje se s bojom nekoga predmeta ili pojave, ima vizuelni efekat u izgradnji značenja. Kada ugledamo nekoga ko nam izgleda jako loše u licu, odnosno osobu izgubila ili gubi boju u licu kažemo da je blijeda kao ili poput krpe. U praksi se može naići i na slične tipove primjera tipa *bijel kao kreč* ili *bijel kao zid*.

Strukturni obrazac po shemi: *pridjev + kao + imenica*:

bio je *blijedi od krpe* <sup>147</sup>(VLL 1903: 131), kako će bit *tvrd kao magarac*<sup>148</sup> (DN 2017: 344), te ga nadjoh *zdrava kao ribu*<sup>149</sup> (DN 2017: 408), Utegla se u pasu, *tanka kao mrav* (DDG 1903: 50),

138 raditi kao crv (u rani) (raditi naporno, biti vrijedan)

139 zapleo se kao pile u kućine- ne može se snaći u zamršenoj situaciji

140 ide kao po loju – kao podmazano sve se odvija lako i bez nepravilika

141 drhtati kao prut (šiba) na vodi – jako drhtati

142 kao grom iz vedra neba – potpuno neočekivano, iznenada

143 kao grom iz vedra neba – nagla, iznenadna neugodnost

144 kao od šale – lako, bez muke

145 kao iz puške – odgovoriti odmah, smjesta, bez razmišljanja

146 (pada) kao iz kabla – kiša jako pada, lije

147 blijed kao krpa – vrlo, izrazito blijed

148 tvrdoglav kao magarac

149 zdrav kao riba – odlična zdravlja

pa sam ti ostao *gol kao prst*<sup>150</sup> pod zimu (DDG 1903: 40), kad siti tako *zdrav kao srnjak*<sup>151</sup> (DDG 1903: 15), *Pun znanja kao šipak*<sup>152</sup> zrnja (DS I 1973: 33), vidiš ju *tanku kao onaj prut* (DDG 1903: 37).

Građa potvrđuje poredbene frazeme sa strukturom skupa riječi tipa *ići kao po loju*, *gol kao prst*, frazeme sa strukturom fonetske riječi tipa *kao iz puške*. Kao upravni član pojavljuje se glagol i pridjev.

#### 5.6. Ironični frazemi

“Ironija je metonimijski tip leksičke figure. To je upotreba neke reči u značenju koje suprotno osnovnom. Ono što je rečeno takvom reči ima sasvim suprotno značenje. (...) Njome se stvaraju vrlo impresivne ironičke slike situacije. Ironični efekat zavisi od samog konteksta i od stepena suprotnog značenja koji se njome postiže. Najjača ironija naziva se sarkazmom. Sarkazam sadrži zajedljivost, mržnju, zlobu i uvredljivost” (Ćorac 1982: 156).

Korpus potvrđuje nekolicinu primjera:

Evo jesam *glavom*<sup>153</sup> i nisam sam (VLL 1903: 131), Ne puca *grom u koprive*<sup>154</sup>, ali pali u litice (VLL 1903: 119), ipak nešto imaju, nije im *iz neba palo*<sup>155</sup> (IKNL 2017: 423), *Za koje babe zdravlje*<sup>156</sup>? (DS I 1973: 30), *Kako im prvinac sviri, onako svi igraju*<sup>157</sup> (DS I 1973: 28).

#### 5.7. Perifrastični frazemi

“Perifraza je opisno kazivanje. Umjesto da se pojava imenuje jednom riječju ona se opisuje i označava s više riječi, kao kad kažemo »vjesnici proljeća« umjesto »laste«” (Lešić 1982: 104). “Pod njom se podrazumijeva zamjena

---

150 gol kao prst – bez igdje ičega, puki siromah

151 zdrav kao dren, zdrav kao riba – potpuno zdrav

152 pun kao šipak – prepun, krcat, nabijen

153 on sam lično osobno iron.

154 neće grom u koprive – iron. onome tko mnogo ne vrijedi nikada se ništa zlo ne događa

155 čeka da mu padne s neba – ne želi raditi i čeka da sve dobije

156 za koje (čije) babe zdravlje – zašto bi, nema (mi) smisla

157 plesati (igrati) kako drugi svira – činiti ono što i kako drugi hoće

jedne riječi sintagmom ili izrazom istog referencijalnog značenja a različitog smisla (...)” (Katnić-Bakaršić 2001: 326).

Korpus potvrđuje veći broj primjera frazema:

*zametne potragu*<sup>158</sup>(DS III 2017: 228), *zametati se sve do prosjačkog štapa*<sup>159</sup>(MT 2017: 438), *ubjegle mi s vida*<sup>160</sup> pčele (VLL 1903: 124), *pred krdom s vida umakne* (ZT 1901: 67), *rieč nije pala u zlu zemlju okorjelih srdaca* (DO 1888: 57), *zametnuti kljun opanku*<sup>161</sup> (DS III 2017: 231), *s opipom i svadjer stajali na oprezu* (DS III 2017: 241), *kad je i ne bude volja, te će doći volja za nevolju*<sup>162</sup>(KO 2017: 450), *Naš ti gonetalac, da utjera rečenicu u laž*<sup>163</sup>(IKNL 2017: 422), *ali toga ni za lieka*<sup>164</sup>(DN 2017: 403), *i čitaju ih kao vodu* (DS I 1973: 7), *stolicu ugrijati* (DS I 1973: 21), *stati im svim u kraj*<sup>165</sup> brzo (DS I 1973: 27), *na pravdi božjoj*<sup>166</sup> (VLL 1903: 98), *otac ne čovjeka ni kriva ni dužna*<sup>167</sup> (DDG 1903: 58), *spomen-svjetiljku za jakom na viek vieka*<sup>168</sup> (VLL 1903: 97), *ne znam ja, što se iza brda valja*<sup>169</sup> (DDG 1903: 61), *munje i striele na komade raznieti*<sup>170</sup>(DDG 1903: 71), *Tada ćeš moći u trag ulisti*<sup>171</sup>(NT 1902: 66), *Meni se dalo na smieh* (ZT 1901: 70),

158 dati se u potragu – krenuti u traženje.

159 doći, dotjerati do prosjačkog štapa, na prosjački štap, spasti na prosjački – štap doći u veoma težak ekonomski, financijski položaj, veoma osiromašiti;

160 gubiti iz vida, ispustiti što iz vida – zaboraviti, zaboravljati, smetnuti, smetati s uma

161 zabosti kljun (kljunom) (u što)– miješati se u što, ob. u zn. pokazivati ili pokazati pretjeranu znatiželju [zabadati kljun u svašta].

162 dati volju za nevolju – prilagoditi se nepovoljnim, teškim prilikama.

163 utjerati (koga) u laž – dokazati kome da laže

164 nema ni za lijeka (čega) – ne može se naći, ne može se nigdje kupiti, nestašica čega

165 stati komu (čemu) na kraj, na put – spriječiti ga, omesti ga u namjeri, namisli

166 na pravdi Boga – nedužan (stradati i sl.)

167 ni kriv ni dužan – nedužan

168 na sve vijeke, na vijeke vjekova, za sve vijeke, za vijeke vjekova – bibl. do vijeka, zauvijek

169 nešto se iza brda valja – sprema se nešto nenadano i neugodno

170 raznijeti na komade – sasvim uništiti neku cjelinu

171 ući u trag (kome, čemu) – pronaći, otkriti koga. što

pobrza na letvu *dade tabanima vatru* (DDG 1903: 11), nemojte ju *uzeti u obzir*<sup>172</sup>(KO 2017: 453), *Knez uze rieč* (DDG 1903: 86), *Iz te stope*<sup>173</sup>vrcom ćemo tamo (DS III 2017: 240).

### 5.8. Antitezični frazemi

“Kontrast ili antiteza, za razliku od poređenja, dovodi pojmove u vezu na osnovu njihove suprotnosti, pa time ukazuje na razlike i stiče suprotan smisao tih pojmova” (Lešić 1972: 97). “Pri tome se antiteza najčešće obrazuje na bazi antonima, i to antonima nastalih na bazi kontrarnosti, komplementarnosti, kontradiktornosti ili konverzivnosti” (Katnić-Bakaršić 2001: 330). Ovakva vrsta frazema nije u velikoj mjeri zastupljena u korpusu:

davalo mu se *silom ili milom*<sup>174</sup>(IKNL 2017: 415), Pa, kad bude, *stani, pani* (DDG 1903: 48), koji *na jedna vrata udje, na druga izidje*<sup>175</sup> (DDG 1903: 71), umriet će *na radost*<sup>176</sup>, a ozdraviti *na žalost*<sup>177</sup> (DDG 1903: 57).

### 5.9. Eufemistični frazemi

Eufemizam označava “(...) zamjenjivanje nekih riječi, koje se smatraju zbog bilo kojeg razloga opasnim ili nepristojnim, nekim blažim izrazima” (Solar 1997: 78). Pasini (2003) smatra da “eufemizam nije samo odraz tabua nego također funkcija pomoću koje govornik izbjegava uporabu ili neprikladan stil obraćanja ili imenovanje”.

Korpus potvrđuje svega dva primjera – jedan se odnosi na pojam smrti a drugi na psihičko stanje čovjeka:

Radim da ne *smetnem* (DN 2017: 343), *duša na vrh jezika* (VLL 1903: 137).

---

172 uzeti u obzir – uzeti u razmatranje

173 iz ovih stopa– smjesta, istog časa (podrazumijeva se odavde, kao da je onaj kojemu se govori blizu sugovornika)

174 milom ili silom – svim sredstvima (kao najava mogućnosti da će biti primijenjena sila)

175 up. na jedno uho čuti (primiti), na drugo pustiti (kroz jedno uho ulazi, kroz drugo izlazi), na jedno uho unutra, na drugo (uho) van – olako uzimati, brzo zaboravljati

176 na radost (koga) – tako da mu pričinii zadovoljstvo

177 na moju (tvoju itd.) žalost – protiv moje volje, drugačije nego što sam (bih itd.) htio

## ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Korpus potvrđuje frazeme nastale putem semantičkih figura - metafore, metonimije, sinegdohe, perifraze, hiperbole, eufemizma, ironije, antiteze i poređenja. U građi potvrđeni frazemi s jednom punoznačnom riječju tipa: niz dlaku, ni za lijeka, frazemi sveze s dvije ili više samostalne riječi uz pomoćne riječi ili bez njih tipa: šale zbijati, kao i frazmi rečenice tipa: oraha iz ruku jeo, krv nije pura i sl. U okviru frazema s dvije ili više samostalnih riječi sveza može biti neovisnog tipa: smiljem i bosiljem. Korpus potvrđuje u većem broju primjere rekcije tipa: sasuti kome zube, uzeti u obzir. Struktura frazema nije čvrsta – vršen je određeni tip promjene u strukturi frazema. Riječ je o varijantnim oblicima gdje ne dolazi ni do kakve promjene u značenju već u izrazu, pa je riječ o jednom ili više alternativnih oblika frazema. Takvi su primjeri frazeoshema tipa: od vrata do vrata, od slova do slova i sl. Ostale modifikacije ogledaju se u tome da poredak sastavnica u frazemu nije čvrst i stabilan, da je moguća zamjena jedne komponente drugom, kao i promjene sintaktičke prirode (prijedložno-padežne veze), zatim dodavanje kao i redukcija određenih komponenti i sl.

# Structural and semantic aspects of phraseme in the works of fra Martin Mikulić

**Summary:** Phrases whose problems are in this paper are excerpted from the works of Martin Mikulić, a Herzegovinian Franciscan writer. Mikulić left behind a great literary wealth worth scientific observation - especially in the field of phraseology. Namely, the paper deals with the semantic aspect of phrases created through different tropes. The phrases created through metaphor, ie. metaphorical formulas where, for example, the loss of a head is equal to the loss of life. Other examples have been created according to the same principle, where body parts appear as components of phrases and other various components can be found. In addition to phrases created through metaphor, metonymy, synagoge, the material also confirms phrases created through periphrasis, hyperbole, euphemism, irony, antithesis and comparison. In addition, attention in this paper was focused on the definition, form and structure of phrases. Thus, the material confirms phrases with one full word, phrases with two or more independent words with or without auxiliary words, as well as phrases of a sentence. In the scientific literature, many authors share the opinion that the structure of phrases is usually solid, which is not shown by the examples from the corpus where a certain type of change in the structure of phrases was made. Apart from variant forms in which there is no change in meaning but in expression, so it is one or more alternative forms of phrases - other modifications are reflected in the fact that the order of components in the phrase is not solid and stable, that it is possible to replace one component the second as well as in changes of syntactic nature (prepositional-case connection), then the addition of certain components as well as the reduction of components, etc. The corpus confirms phrases whose phraseological components have lost their denotative meaning as well as examples where some of the phraseological components retain their denotative meaning.

**Keywords:** phraseology, phrasem, phraseological components, phrase

scheme, metaphor, metonymy, synegdoch, periphrasis, hyperbole, euphemism, irony, antithesis, comparison

## CITIRANI IZVOR

Mikulić, Martin (1901), “Zvonarev teljig”, *Hrvoje* (kalendar), Tisak i naklada hrvatske dioničke tiskarne Mostar, 67- 89.

Mikulić, Martin (1903), “Narodna torba”, *Hrvoje* (kalendar), br. 15, Mostar, 54-74.

Mikulić, Martin (1903), “Djevac od devedest godina” i “Vitinski lovac Levan”, *Samac i bezkućnik*, Tisak i naklada Hrvatske dioničke tiskarne, Mostar

Mikulić, Martin (1973) “Drveni strojevi I”, s predgovorom Anđelka Mijatovića, *Dobri pastir* br. 23, Svjetlost, Sarajevo, 215-254.

Mikulić, Martin (2017), “Drveni strojevi III”, *Sabrana djela fra Martina Mikulića*, priredio Robert Jolić: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Franjevačka knjižnica: Fram-Ziral, Mostar, 221-249.

Mikulić, Martin (2017), “Mudra Knjiga Svaštarica”, *Sabrana djela fra Martina Mikulića*, priredio Robert Jolić: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Franjevačka knjižnica: Fram-Ziral, Mostar, 253-333.

Mikulić, Martin (2017), “Dnevnik”, *Sabrana djela fra Martina Mikulića*, priredio Robert Jolić: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Franjevačka knjižnica: Fram-Ziral, 337-409.

Mikulić, Martin (2017), “Istine, koje se nazivlju lažju”, *Sabrana djela fra Martina Mikulića*, priredio Robert Jolić: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Franjevačka knjižnica: Fram-Ziral, 413-425.

Mikulić, Martin (2017), “Megjugorčeva torina”, *Sabrana djela fra Martina Mikulića*, priredio Robert Jolić: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Franjevačka knjižnica: Fram-Ziral, 437 ” 444.

Mikulić, Martin (1888), “Dopisi - Treći franjevački red u Hercegovini”, *Glasnik jugoslavenskih Franjevaca*. Poučni i religiozni list. Tečaj drugi, Sarajevo, 56-58.

Mikulić, Martin (2017), “Korespondencija” - (vrijedni spisi), *Sabrana djela fra*

Martina Mikulića, priredio Robert Jolić, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Franjevačka knjižnica: Fram-Ziral, 450-455.

## LITERATURA

Antoš, Antica (1974), *Osnove lingvističke stilistike*, Školska knjiga, Zagreb

Belec, Elena (2015), *Frazemi u reklamama*, Završni rad, Rijeka, dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:958229>

Ćorac, Milorad (1982), *Metaforski lingvostilemi*, Privredno-finansijski zavod, Beograd

Ćoralić, Zrinka (2012/2013) "Multifunkcionalnost i polivalentnost poslovice" *Post Scriptum*, Broj 3, 2-5.

Dragičević, Rajna (2009), "O problemima identifikacije frazeologizama", <http://www.suedslavistik-online.de/01/dragicevic.pdf>, 35-44.

Dugandžić, Ana (2019), *Somatski frazemi u hrvatskom i ukrajinskom jeziku*, Zagreb

Fink, Ž., (2000), *Tipovi frazema-fonetskih riječi*, Riječki filološki dani III., Rijeka, str.

91-98.

Fink, Ž. (1986), "Neke odrednice kolokvijalnog frazeologizma", *Strani jezici*, XV/ I., Zagreb

Hamzić, Mirzet (2001), *Književni termini – rječnik*, ITD »Sedam«, Sarajevo

Hrustić, Meliha (2003), "Frazemi sa vlastitim imenom kao komponentom u njemačkom i bosanskom jeziku" *Pismo, Časopis za jezik i književnost*, Godište I, Broj 1, 11-18.

Katnić-Bakaršić, Marina (2001), *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo

Kovačić, A. Slavko (1991), *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene*, Sarajevo

Lešić, Zdenko (1972), *Čitanka*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo

Lešić, Zdenko (1991a), *Pripovjedačka Bosna I*, konstituisanje žanra, Sarajevo: Institut za književnost: Svjetlost

- Matešić, Josip (1982), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb
- Menac, A. (1978), “Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije”, *Filologija* 8, Zagreb
- Menac, Antica (2007): *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb
- Menac, A., Fink-Arsovski, Ž., Venturin, R., (2003), *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb, Naklada Ljevak.
- Mikić, P. – Škara, D. (1992), *Kontrastivni rječnik poslovice*, August Cesarec / Školska knjiga Zagreb
- Minović, Milivoje (1971), *Uvod u nauku o jeziku*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo
- Mršević-Radović,(1987), *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Filološki fakultet Bogrskog univerziteta, Beograd
- Nikić, Andrija (1977), “Književnost hercegovačkih franjevaca zadnjih sto godina” *Kršni zavičaj*, broj 10, Hercegovina, str. 46–60.
- Pandžić, Bazilije (2011), *Hercegovački franjevci : sedam stoljeća s narodom*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM : Franjevačka knjižnica, Mostar
- Pasini, Dinka (2003), *Funkcije eufemizama u hrvatskom leksiku*. Magistarski rad u rukopisu, Filozofski fakultet, Zagreb
- Popović, M. (1980), “O frazemu i zamjenljivosti njegovih elemenata” *Iz frazeološke problematike*, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Samardžija, Marko (1995), *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika: udžbenik za 4. razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb
- Solar, Milivoj (1997), *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb
- Stevović, Irena (2017), “Nastanak frazema putem semantičkih figura”, *Slavia Centralis*, X / 2, str. 67–84.
- Šiljak - Jesenković Amina (2003), *Nad turskim i bosanskim frazikonom*,

Sarajevo

Šimić, Marinka (2014), "O jeziku fra Martina Mikulića", *Zbornik o fra Martinu Mikuliću*, Grude, str. 26–50.

Šipka, Danko (1998), *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska

Tanović, Ilijas (2000), *Frazeologija bosanskog jezika*, Sarajevo

Zubac, Tiho (2017), "Zaboravljeni fra Martin Mikulić", *Sabrana djela fra Martina Mikulića*; priredio Robert Jolić, Mostar : Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Franjevačka knjižnica: Fram-Ziral, str. 524–529.

Adresa autorice:

Ivana Tomić

Institut za jezik

Univerziteta u Sarajevu

e-mail: [ivana.tomic@izj.unsa.ba](mailto:ivana.tomic@izj.unsa.ba)